SURSE LITERARE LATINE – MODEL ŞI PRETEXT ÎN OPERELE LUI MOZART

Lucian ONIŢA
(Universitatea de Vest din Timişoara)
lucian.onita@yahoo.com

Latin Literary Sources – Model and Pretext in Mozart's Operas
In this study we pursue Wolfgang Amadeus Mozart's interests for classical antiquity, in a specific vision of the eighteenth century with its inherent distortions. A research of Mozart's opera repertoire highlights a number of titles that refer directly to Roman antiquity and several types of Roman leaders, reflecting, moreover, Mozart's interest for these leaders. Six of Mozart's representative works are connected to Latin, pagan Ancient Rome and Roman mythology. The spirituality of XVIIth and XVIIIth centuries European history and Roman mythology had a significant role in these works. The present study is structured in several parts, not necessarily distinct. The first part focuses on descriptive and critical bibliography, classical and modern, emphsising the transition period from mythical Rome to the founding Rome. This is followed by the Republican period and ends with the great Imperial period, which reminds Mozart of the period that he lives under the reign of Joseph II. The paper follows ancient classical sources (Ovid, Titus Livius, Cicero, Tacitus) and is focused primarily on the sources of inspiration for the librettos of six of Mozart's works, which fit the requirements of our research: *Apollo et Hyacinthus, Mitridate Re di Ponto, Ascanio in Alba, Il sogno di Scipione, Lucio Silla* and *La Clemenza di Tito*.

Keywords: *Mozart, opera, antiquity, Rome, history, mythology*

Introducere

În studiul de faţă vom urmări interesul lui Wolfgang Amadeus Mozart pentru antichitatea clasică, desigur într-o viziune specifică secolului al XVIII-lea, cu deformările inerente. O cercetare a repertoriului de operă mozartian pune în evidenţă câteva titluri care trimit direct la antichitatea romană, la câteva tipologii de conducători romani, ceea ce reflectă, de altfel, interesul lui Mozart pentru conducători. Un număr de şase opere dintre cele reprezentative din creaţia lui Wolfgang Amadeus Mozart au multiple contingenţe cu limba latină, istoria Romei antice păgâne sau cu mitologia romană, în spiritualitatea europeană a secolelor XVII-XVIII istoria şi mitologia romană având un rol semnificativ.

Lucrarea urmăreşte sursele antice clasice: Ovidius, Titus Livius, Cicero, Tacitus, aceste surse fiind trecute prin bibliografia critică modernă. Ca atare, cercetarea în esenţă se axează tocmai pe sursele de inspiraţie ale libretelor operelor lui Mozart. Operele vizate sunt: *Apollo et Hyacinthus, Mitridate Re di Ponto, Ascanio in Alba, Il sogno di Scipione, Lucio Silla* şi *La Clemenza di Tito*.

Cu toate că incendiul galic a distrus multe dintre manuscrise, există materiale din secolul al VI-lea a.Chr., surse literare care transmit tradiţia. „Aceasta a fost culeasă mai ales de către Cicero (106-43 î.Chr.), Vergiliu (71-19 î.Chr.), Titus Livius şi Dionisie din Halicarnas, care scriu la începutul erei noastre, sub Augustus, foarte departe deci de evenimente şi gata să înfrumuseţeze realităţile, pentru a servi cauza naţiunii romane." (Glay, Bohec, Voisin 2006: 11).

Aceste descoperiri nu fac decât să întregească golurile lăsate de lipsa informaţiilor din anumite perioade ale istoriei romane, să fie confruntate cu tradiţia şi cu faptele relatate de anumite surse literare. „Vestigiile arheologice aduc şi învăţăminte preţioase în legătură cu istoria populării Italiei. În Latium, materialele provenind din necropolele satelor latine descoperite pe

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)

coastele munților Albani (Colli Albani) scot la iveală o civilizație a Latiumului care interesează mediul înconjurător al viitoarei Rome." (Glay, Bohec, Voisin 2006: 12).

Libret și libretist

Spectacolul de operă este unul dintre cele mai complexe, el punând împreună muzicieni instrumentiști, vocali, soliști, artiști balerini și soliști balerini, totul într-un spectacol de muzică, poezie, sunet și lumină. Textul literar al spectacolului poartă numele de libret, care vine din cuvântul italian *libretto*, diminutivul de la *libro*, însemnând carte mică. Unii compozitori, precum Richard Wagner, au scris singuri libretele la opere, dar Wolfgang Amadeus Mozart a avut anumiți libretiști cu care a colaborat în mod constant. Unul dintre aceștia a fost Metastasio, pe numele său real Pietro Antonio Domenico Trapassi, cunoscut poet și libretist ale acelor vremuri, precum și pe Lorenzo Da Ponte, un alt mare libretist care a colaborat în mod constant cu Mozart.

În timpul lui Mozart, procedeul tehnic prin care lua naștere o operă se baza pe plierea unei creații muzicale noi pe un libret preexistent. „Compozitorul era de obicei contactat de către un aristocrat ce avea legături cu teatrul unde urma să aibă loc premiera și angajat pentru a pune muzica pe o *scrittura*. *Scrittura* reda natura subiectului și consta de obicei într-un libret complet care, în majoritatea cazurilor, fusese deja folosit în muzica unui alt compozitor. Apoi compozitorul își începea lucrul la recitative, care formau scheletul, sau, cum am spune astăzi, scenariul operei. Aceasta trebuia predată producătorului teatrului până la o dată prestabilită. Apoi erau angajați cântăreții care aveau cereri pentru arii și duete (o operă seria rareori includea ansambluri mai mari)." [tr.n.] (Batta 2005: 348). Compozitorii talentați puteau cu ușurință să satisfacă cererile cântăreților, iar Mozart excela și în această privință.

La începuturile operei, libretele erau scrise în versuri, acest lucru întâmplându-se în jurul anului 1600. Abia mai târziu, în secolul al XIX-lea, s-a trecut la libretele scrise în proză, fără a se mai folosi vorbirea în versuri. Limba în care se cânta opera în Europa era cu preponderență italiana, excepție făcând opera franceză și lucrările anumitor compozitori care au schimbat aceasta regulă, Mozart aflându-se printre aceștia, cu operele sale în limba latină (*Apollo et Hyacinthus*) și în limba germană (*Bastien und Bastiene, Die Entführung aus dem Serail* și *Die Zauberflöte*). Odată cu apariția școlilor naționale, a avut loc o diversificare a limbilor în care au fost scrise libretele operelor.

Opera *Apollo et Hyacinthus*. Ovidius Publius Naso – *Metamorphoses*

Rufinus Widl este cel care scrie libretul primei operei a lui Mozart, *Apollo et Hyacinthus* (Mozart, *Apollo et Hyacinthus*, Wolfgang Amadeus Mozarts Werke). Chiar dacă nu are un subiect istoric roman, este singura operă a lui Mozart, exceptând piesele religioase, care este scrisă în limba latină. El îl are ca sursă pe Ovidius Publius Naso, cu cartea *Metamorfoze.* Această lucrare a fost tipărită pentru prima dată în anul 1484 într-o ediție ilustrată pe tăbliță de lemn în limba franceză, avându-l ca editor pe Colard Mansion din Bruges. În anul 1563 cartea lui Ovidius apare în limba germană, fiind publicată de consorțiul George Corvinus Sigmund Feyerabend, care controla la acea oră editurile din Frankfurt. Cartea a fost tipărită într-o ediție bilingvă, latină-germană, folosindu-se caractere diferențiate la tipărit, caractere romane și caractere gotice.

În *Metamorfoze* Ovidius preia și dezvoltă cu măiestrie o serie de legende grecești, câteva legende latine, cărora le aduce anumite variațiuni, și unele dintre legendele orientale și etrusce. În partea introductivă înfățișează haosul, creația și decăderea morală care îi urmează. O interesantă prezentare este cea a potopului, într-o manieră foarte apropiată de cea din vechile scrieri ebraice, fapt ce dă naștere ipotezei conform căreia Ovidiu a avut tangență și cu cultura ebraică. Scrierea acestor legende are o formă ciclică; ele sunt legate între ele în cele mai

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)

ingenioase moduri, asemenea unei rețele, totul fiind ca o povestire care este continuată în mod maiestuos de către poet. „În legendele *Metamorphoses* se găsește o varietate nesfârșită de întâmplări și caractere, de la bună dispoziție la mormânt, de la amuzament la patetism, de la lucruri familiare la fantezie, de la simplitate la sublim, de la uman la divin, prin care poetul, cu o varietate de stil modelată pe fiecare personaj și o pasiune în toată exuberanța de gândire și modul de exprimare, își dezvăluie slava geniului său nemuritor." [tr.n.] (Covington, Brooks 1860: 9).

Unora dintre personajele lui Ovidius le-a fost schimbat numele în libretul lui Widl; astfel, Febus devine Zephyrus, însă Apolo și Hyacinthus rămân conform originalului lucrării *Metamorfoze*. În libret apar și personaje noi: Melia, sora lui Hyacinthus și tatăl celor doi regele – Oebalus, toate acestea aducând culoare și dinamism acțiunii operei.

Libretul operei *Mitridate Re di Ponto.* Vittorio Amedeo Cigna Santi

Libretistul operei *Mitridate Re di Ponto* (MOZART, *Mitridate Re di Ponto*, Wolfgang Amadeus Mozarts Werke), Vittorio Amedeo Cigna Santi, a adaptat lucrarea dramaturgului francez Jean-Baptiste Racine. Acesta se naște la data de 22 decembrie 1639, fiind unul din marii scriitori francezi din secolul al XVII-lea, alături de Molière și de Corneille. Racine a rămas orfan la vârsta de patru ani, mama sa murind în anul 1641 şi tatăl la doar doi ani după aceia. A fost crescut de bunica sa, Marie des Moulins, cu care acesta a locuit la mănăstirea Port-Royal. Aici a dobândit o educaţie aleasă la şcoală elementară Port Royal, instituţie religioasă de prestigiu, unde mai multe personalităţi s-au numărat printre elevii acestei şcoli, inclusiv Blaise Pascal. Racine va studia literatura clasică, istoria, precum şi legendele mitologiei romane şi greceşti, care vor influenţa lucrările sale viitoare.

Toată lumea se aştepta ca Racine să studieze dreptul la College d'Harcourt, în Paris, dar el se adâncea tot mai mult în viaţa artistică, literară. După câteva încercări poetice, elogiate de către criticul de artă Nicolas Boileau, care mai târziu avea să-i devină prieten, pleacă la Paris şi începe să scrie piese de teatru. Prima sa piesă de teatru a fost *Amasie*, care însă nu a văzut niciodată scena. Este urmată în 1664 de tragedia *La Thebaïde au les fréres ennemis*, care a fost pusă în scenă de trupa de teatru a palatului regal Molière, la Paris.

După numai un an, compania Molière îi va pune în scenă şi cea de-a doua piesă, *Alexandre le Grand*, aceasta fiind de asemenea foarte apreciată de spectatori. Racine, dorind un și mai mare succes al pieselor sale, negociază în secret cu compania de teatru rivală, Hotel de Bourgogne, care avea o reputație mai bună în ceea ce privește interpretarea tragediilor. Jean Racine mărește și mai mult prăpastia creată între el și compania de teatru Molière în momentul în care o cunoaște pe prim-actrița companiei, Therese du Parc, care îi devine parteneră atât pe plan artistic, cât și personal. Compania Hotel de Bourgogne va fi din acest moment singura care va pune în scenă tragediile lui Jean Racine. În piesele de teatru cu subiect istoric, *Britannicus* (1668) și *Mithridate* (1673), Racine se reîntoarce la tragedia romană.

Libretul operei *Ascanio in Alba*. Giuseppe Parini

Giuseppe Parini scrie libretul operei *Ascanio in Alba* (Mozart, *Ascanio in Alba*, Wolfgang Amadeus Mozarts Werke) compusă de Mozart în anul 1771, subiectul operei fiind inspirat de *Eneida* lui Publius Vergilius Maro. Compune principala sa operă după anul 29 a.Chr. la Megara, unde este găsit de Augustus, bolnav, și este luat de acesta înapoi în Italia. Conform lui Propertius, Augustus ar fi fost acela care ar fi și comandat scrierea *Eneidei*, poem epic compus din 12 cărți, descriind călătoria lui Eneas din Troia spre Italia pentru a-și găsi un loc să fondeze un oraș. În legenda romană, când grecii au dus războiul troian împotriva oraşului Troia, prinţul troian Aeneas a navigat pe Marea Mediterană către Italia şi a fondat Lavinium. Fiul său, Iulus, a mers mai departe, fondând oraşul Alba Longa. Din familia regală a Albei Longa au venit cei doi gemeni Romulus şi Remus, care au purces la fondarea Romei în 753 a.Chr. Legenda întemeierii

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)

Romei conferă troienilor o origine latină, de vreme ce Eneas a venit din Troia, a fondat Lavinium – un ţinut de limbă latină şi un oraş cu nume latinesc; Alba – cuvânt care a şi dispărut la alte popoare; excepţie fac românii, care sunt mai aproape – pe hartă – de cetatea în cauză asediată de greci. „Datorită acestei epopei, Vergiliu devine cel mai mare poet roman; statutul său în interiorul literaturii latine echivalează cu cel al lui Dante în literatura italiană, al lui Shakespeare în cea engleză, al lui Goethe în cultura germană și desigur al lui Homer în literatura vechilor greci, *Eneida* nu este doar apogeul geniului epic roman, ci și vârful întregii poezii latine." (Cizek 2003: 272).

Primele șase cărți ale *Eneidei* ne prezintă călătoria lui Aeneas din Troia spre viitorul oraș, Roma. Dacă în prima carte prezintă sosirea lui Aeneas la Cartagina după furtuna care i-a surprins pe mare i-a forțat să debarce la Cartagina, în următoarele cărți (2,3,4,5) prezintă cucerirea Troiei, aventurile pe mare, naufragiul și părăsirea Cartaginei. Începând cu carte a șasea, se prezintă momentul în care ajunge pe teritoriul Italiei, unde se va petrece și acțiunea operei *Ascanio in Alba* studiată de noi. Războaiele între Aeneas și popoarele italice sunt prezentate în cărțile 7, 8, 9 și 10, urmând ca în ultimele două cărți să vedem căsătoria lui Aeneas cu Lavinia, fiica regelui Latinus, lucru care pune capăt luptelor între latini și troieni, și duce la fondarea Romei. Personajele principale ale *Eneidei* apar fără excepție în libretul lui Giuseppe Parini, chiar și desfășurarea acțiunii fiind respectată.

Libretul operei *Il sogno di Scipione.* Pietro Antonio Domenico Trapassi

Libretul operei *Il sogno di Scipione* (MOZART, *Il sogno di Scipione*, Wolfgang Amadeus Mozarts Werke) este scris de către Metastasio, care s-a inspirat din cartea lui Cicero – *De Republica*, cartea a VI-a – *Somnium Scipionis*. Una dintre cele mai importante lucrări ale lui Cicero, scrisă în anii 50-51 a.Chr., *De Republica* este scrisă sub forma unui dialog socratic în care Scipio are rolul de înțelept, rol obligatoriu în astfel de gen, dialogând cu prietenii săi. Tot acest dialog se întinde pe perioada a trei zile consecutive, fiecare dintre aceste zile fiind expusă în două cărți. Dintre interlocutorii prezentați în dialogul lui Scipio îi amintim pe Fannius, Laelius, Manilius, Mucius Scaevola, Mummius, Philus, Rutilius Rufus, Scipio Aemilianus Africanus și pe Tubero. O mare parte a cărții a șasea este rezervată, însă, pentru a prezenta un vis pe care l-a avut Scipio, *Somnium Scipionis*. „Cicero în Somnium Scipionis a îmbrățișat zice el, filosofia întreagă care se compune din trei părți: physica, morala și metaphysica, ne lăsând la o parte nici una din aceste părți." (Cicero 1919: 7).

Libretul operei *Lucio Silla.* Giovanni da Gamera

Sursele de inspirație pentru libretul operei *Lucio Silla* (MOZART, *Lucio Silla*, Wolfgang Amadeus Mozarts Werke) pot fi considerate scrierile lui Plutarh, unde Silla, personalitate de seamă a Romei, este prezentat ca fiind conducător al campaniilor de cucerire duse de acesta împreună cu Marius în Africa împotriva Numidiei, Iugurtei sau împotriva lui Mitridate, regele Pontului. De asemenea, în scrierile lui Plutarh găsim prezentat și sfârșitul vieții lui Silla, înmormântarea fastuoasă de care a avut parte, chiar dacă a dat dovadă de conducere dictatorială în timpul vieții.

În libretul operei, Marius este prezentat ca dușman al lui Silla, lucru acesta regăsindu-se în scrierile lui Plutarch: „Se încing lupte de stradă, în timpul cărora Sylla zdrobește oastea lui Marius. Acum el este stăpânul orașului. Pentru întâia dată în istoria multiseculară a Romei în piețele ei ardeau focurile de tabără ale legionarilor. Marius și ceilalți conducători ai partidei popularilor își găsiră scăparea în fugă." (Plutarh 2004: 196).

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)

Sursele literare ale libretului operei *La clemenza di Tito.*

Libretistul Caterino Mazzola scrie libretul pornind de la piesa scrisă de Metastasio – *La Clemenza di Tito*. Conform scrierilor istorice de atunci, impresarul Domenico Guardasoni scrisese un angajament la Praga în 8 iulie 1791, din care amintim: „Sunt de acord să comand scrierea libretului pe unul dintre subiectele oferite de Excelența Sa, contele castelului, și punerea sa pe note de către un maestru celebru; dar dacă se va dovedi imposibil să fac acest lucru pentru că timpul e prea scurt, mă oblig să procur o operă compusă recent pe subiectul *Tito* de Metastasio." (LANDON 2011: 126). Mazzola a acceptat colaborarea cu impresarul Guardasoni și a început revizuirea libretului și scurtarea acestuia deoarece originalul lui Metastasio era mult prea lung. Mozart declara că munca deosebită depusă de Mazzola a făcut din opera *La Clemenza di Tito* o operă adevărată. Ca și surse de inspirație pentru libret, Mazzola a folosit scrierile lui Suetonius, *Viețile celor doisprezece Cezari* și Publius Cornelius Tacitus, *Istorii*, lucrări care prezintă amănunțit viața si caracterul iubitului împărat Titus.

Mazzola păstrează personajele libretului scris de Metastasio, adaptând doar din recitative, pentru a mai scurta din durata operei. Titus apare, înainte de a ajunge împărat, ca fiind un bun sfătuitor, un împăciuitor; observăm aceasta din discuția cu tatăl său: „să nu dea crezare cu ușurință celor care-l incriminează pe Domițian, să nu se lase influențat și să se comporte cu indulgență față de el." (Tacitus 2002: p. 205).

Subiectul operei mozartiene, în care un împărat îi iartă pe cei care vor să-l asasineze, manifestându-și astfel dovada de bunătate face trimitere clară spre caracterul lui Iosif al II-lea. Această declarație a lui Titus se regăsește în aria acestuia din opera *La clemenza di Tito,* arie care dă și numele operei.

Concluzii

Operele prezentate demonstrează că Mozart este un mare gânditor al epocii sale și nu doar un strălucit compozitor. Marile probleme ce vizau conducerea trimit înapoi la Roma antică prin tradiția occidentală europeană. Personajele fiecărei opere suferă o adaptare a personajelor antice, acestea fiind transpuse în secolul al XVII-lea de către mai mulți libretiști colaboratori ai lui Mozart. În timpul secolelor XVII-XVIII se foloseau deseori de modelul tragediei grecești și de teoria lui Aristotel, în primul rând pentru a da naștere genului dramatic pe care noi îl numim operă, iar în al doilea rând, în efortul de a folosi această teorie pentru a curăța acest gen de ceea ce era perceput ca fiind un exces de libertate pe care și-l permitea.

În ciuda acestor argumente teoretice, influențele Romei clasice erau atât de puternic ancorate în concepția libretiștilor europeni, încât experiența latinilor a constituit o prioritate. Subiectele de inspirație romană, structura dramatică, modelul de gândire filosofică și cadrul desfășurării acțiunii (cel imperial) dădeau naștere unor piese de teatru care, în esență, erau mai degrabă de sorginte romană decât greacă. Ba mai mult, chiar de la începuturile umanismului renascentist, educația în școli era canalizată asupra studierii clasicilor latini și romani. Climatul politic era autocrat și aristocrat, condus de patronaj, după un model imperial, reflectând valorile și practicile Romei mult mai mult decât pe cele ateniene clasice.

Referințe bibliografice:

BATTA, András 2005: *Opera. Composers, Works, Performances*, Köln, Tandem Verlag.
CICERO 1919: *Visul lui Scipione*, traducere Ștefan C. Ioan, Fălticeni, Editura Casa Școalelor.
CIZEK, Eugen 2003: *Istoria Literaturii Latine* vol. I, București, Editura Corint.
COLEMAN, Julie, *Special Collection Department Library*, septembrie 1999, University of Glasgow.

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)

COVINGTON, Nathan, BROOKS, A. M. 1860: The *Metamorphoses of Publius Ovidius Naso Elucidated by An Analysis and Explanation of the fables*, New York, Editura A.S. Barnes & Burr.
*** 1988: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 36, Instituto dell'Encyclopedia Italiana.
GLAY, Marcel, Le BOHEC, Yann, Le, VOISIN, Jean-Louis 2006: *Istorie Romană*, traducere Elena Dan, Bucureşti, Editura Historia.
KETTERER, Robert C. 2003: *Why early opera is Roman and not Greek*, in *Cambridge Opera Journal*, Cambridge University Press.
LANDON, Robbins, H.C. 2011: *1791 Ultimul an al lui Mozart*, traducere Doina Lică, București, Editura Humanitas.
MOZART, W. A. 1879: *Apollo et Hyacinthus*, *Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5- Opern, Leipzig, Ed, Breitkopf & Härtel.
MOZART, W. A. 1881: *Mtridate Re di Ponto - Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5- Opern, Leipzig, Editura Breitkopf & Härtel.
MOZART, W. A. 1910: *Ascanio in Alba - Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5- Opern, Leipzig, Editura Breitkopf & Härtel.
MOZART, W.A. 1910: *Il sogno di Scipione-Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5, Opern, Leipzig, Editura Breitkopf & Härtel.
MOZART, W.A. 1881: *Lucio Silla-Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5 Opern, Leipzig, Editura Breitkopf & Härtel.
MOZART, W.A. 1882: *La clemenza di Tito-Wolfgang Amadeus Mozarts Werke*, Serie 5 Opern, Leipzig, Editura Breitkopf & Härtel.
OVIDIU 2001: *Opere*, Chișinău, Editura Gunivas.
PLUTARH 2004: *Oameni iluștri ai Romei antice*, traducere Victor Pânzaru, Chișinău, Editura Cartier.
TACITUS 2002: *Istorii*, traducere Gheorghe Ceaușescu, București, Editura Paideia.
VERGILIU 1997: *Opere. Eneida*, traducere Nicolae Ionel, Iași, Editura Institutul European.

BDD-A8607 © 2013-2014 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:05:25 UTC)